

Janusz Maciejewski

Umysły zniewolone : literatura pod presją

Napis. Pismo poświęcone literaturze okolicznościowej i użytkowej 15, 3-4

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Umysły zniewolone. Literatura pod presją

Czas ucieka, i oto oddajemy do druku piętnastą serię rocznika „Napis”. Nie jest to jeszcze liczba uprawniająca do wielkich jubileuszy, ale na tyle okrągła, że usprawiedliwia pewną autorefleksję i spojrzenie wstecz na naszą pracę. Powołaliśmy rocznik do życia w 1994 roku w gronie członków Pracowni Literatury Okolicznościowej i Użytkowej, działającej w Instytucie Literatury Polskiej Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Pomysłodawczynią była ówczesna magister, dziś doktor Katarzyna Sałkiewicz, a jej idea spodobała się wszystkim kolegom i zyskała aprobatę piszącego te słowa kierownika Pracowni. Stał on na czele redakcji, wspierany przez kilkoro członków tejże Pracowni oraz doproszonych do udziału specjalistów, wśród których znaleźli się także historyk i językoznawca, bo wszak badanie twórczości okolicznościowej i użytkowej, obok sił związanych z macierzystym literaturoznawstwem, wymaga także wsparcia ze strony innych, pokrewnych dyscyplin.

Początkowo redagowany przez nas rocznik był stosunkowo szczupły. Ale od razu widać było, że trafił w potrzeby środowiska. Materiały zaczęły bowiem napływać regularnie, a zawartość numerów powiększała się, co nasz wydawca znosił niebywale cierpliwie. Tematyka ich była początkowo mieszana — choć i wówczas dawały się dostrzec pewne preferencje merytoryczne wewnątrz poszczególnych tomów, które zgrabnie potrafił wydobywać w swych wstępach ówczesny sekretarz redakcji Jacek Wójcicki (to jemu rocznik zawdzięcza swój tytuł). Od 2001 roku zdecydowaliśmy się wydawać numery tematyczne (od 2003 roku czynimy to w sposób ciągły). Pierwszym tak pomyślanym był rocznik VII: *Bellona, Klio, Kamena. Literatura wobec wojen*¹.

---

¹ Seria VII „Napisu” przynosi także inne *novum*. Odtąd poszczególne tomy pisma są przygotowywane przez PLOiU wspólnie z Zespołem Badań Obszarów Trzecich Literatury, który powstał w Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, kierowany również przez piszącego te słowa. Zespół interesuje się problematyką szerszą niż Pracownia uniwersytecka, ale również obejmującą literaturę okolicznościową i użytkową. Obie placówki badawcze są więc sobie tematycznie bliskie.

Odtąd przygotowywanie poszczególnych serii „Napisu” poprzedzane bywało konferencjami (ta „wojenna” odbyła się w Warszawie) organizowanymi w różnych miejscach kraju wspólnie z innymi podmiotami: uczelniami, instytutami, stowarzyszeniami (jednak zarówno inicjatywa, jak i późniejszy trud redagowania tomów należały do PLOiU oraz ZBOTL). Wspólny temat sprawiał, że tomy „Napisu” stawały się swoistymi monografiami poszczególnych zjawisk czy problemów literackich i kulturowych (choć w dziale *Varia* mieściły też wartościowe teksty i materiały luźniej związane z przewodnim tematem tomu). Kolejne serie naszego rocznika nosiły więc własne tytuły: *Polemika i żart literacki* (seria VIII, 2002); *Pożegnania, pamiątania...* (seria IX, 2003); *Formy i normy stosowności* (seria X, 2004 — konferencja w Konstancinie–Oborach); *Słowa ponad granicami. Literackie świadectwa kontaktów kulturowych* (seria XI, 2005 — konferencja w Cieszynie); *Krwawy świt, mroczny dzień... Problemy Rzeczypospolitej początku XVII wieku w świetle literatury okolicznościowej* (seria XII, 2006 — konferencja w Sandomierzu); *Cień złotych skrzydeł. Polskie opje napoleońskie* (seria XIII, 2007 — konferencja w Pułtusk i Opinogórze); wreszcie niedawno *Krzywe zwierciadło na gościńcu. Literacka satyra, karykatura, groteska* (seria XIV, 2008 — konferencja w Kielcach).

Materiały obecnej XV serii „Napisu” — w postaci wystąpień konferencyjnych przedstawione w Konstancinie–Oborach od 27 do 29 maja 2009 roku² — gromadzone były pod hasłem: *Umysły zniewolone. Literatura pod presją*. Autorzy zebranych w niej tekstów, ogarniających przestrzeń wielu wieków, poczynając od średniowiecza, potraktowali temat szeroko, dotykając nie tylko zjawisk cenzury i autocenzury, ale także różnych przejawów tabu obyczajowego oraz wynikających z niego nakazów i zakazów (jak w artykule Agnieszki Bąbel i Agaty Grabowskiej–Kuniczuk). Jest w tomie wypowiedź dotycząca skrępowań będących skutkiem nienawiści międzystanowych w dawnej Polsce (o czym pisze Sławomir Baczewski). Kilka artykułów dotyczy różnych form reakcji na ucisk narodowy końca XVIII i XIX wieku (autorzy: Aurelia Has, Ryszard Nowicki, Marian Plachecki, Elżbieta Stoch). Zniewolenia psychicznego w dobie międzywojennej XX wieku dotyczy tekst Gabrieli Matuszek. W kilku wystąpieniach poruszane były problemy związane z socrealizmem (jak Marzeny Woźniak–Łabieniec czy Joanny Szydłowskiej). Zamieszczony na końcu rocznika tekst (Anity Frankowiak) dotyczy problemów literatury najnowszej, z ostatniego dziesięciolecia.

W ten sposób pole obserwacji naszej literatury i kultury, dokonanej przez autorów obecnego tomu, objęło już siódmy wiek. Zatem pod znakiem szczęśliwej siódemki, i jako się rzekło: całkiem poważnej piętnastki — zapraszamy Czytelników do lektury.

J. M.

² Współorganizatorami konferencji — oprócz PLOiU (UW) i ZBOTL (IBL PAN) — byli: Warszawska Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Bolesława Prusa, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej w Warszawie oraz Towarzystwo Literackie imienia Adama Mickiewicza.